

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Metod	2
3. Bestämmelser och rättspraxis.....	2
4. Syftet med att höra barn.....	4
5. Barnets ålder	4
6. Barnets utvecklingsnivå och förmåga.....	6
7. När kan hörandet vara skadligt för barnet?	8
8. Beaktande av barnets åsikt.....	10
9. Slutsatser	12
10. Källor.....	14

Oikeuspsykologian
erikoistumiskoulutus

Specialiseringsutbildning
i rättspsykologi

1. Inledning

Enligt 12 artikeln i 1989 års konvention om barnets rättigheter (nedan barnkonventionen) ska konventionsstaterna tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter om rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

I tidigare konventioner såsom Genevedeklarationen om barnens rättigheter från 1924 stod barnets behov i fokus och i 1959 års deklaration introducerades principen om icke-diskriminering, men man såg fortfarande inte barnet som en självständig aktör (Jansson 2014 s. 210). I barnkonventionen ändrade man på detta och gjorde barnet till en självständig bärare av mänskliga rättigheter.

Enligt 24 artikeln i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna ska barn fritt kunna uttrycka sina åsikter. Dessa åsikter ska beaktas i frågor som rör barnen i förhållande till deras ålder och mognad. Det att barnet har rätt att fritt uttrycka sina åsikter innebär att barnet inte får manipuleras, utsättas för påtryckning eller tvingas till att uttrycka sin åsikt. Det är endast i undantagsfall som man kan låta bli att höra barnet med hänsyn till dess ålder och mognad och detta undantag ska tolkas restriktivt (Europeiska kommissionens handbok 2015, s. 77). Även europeiska människorättsdomstolen (människorättsdomstolen) har tolkat barnets rätt att bli hörd i anslutning till artikel 8 i människorättskonventionen som gäller rätten till skydd för privat- och familjeliv.

I domstolsförfaranden som gäller vårdnad av barn och umgängesrätt samt verkställigheten av dessa beslut och i ärenden som gäller återlämnande av barn (barnkapningsärenden) ska barnens åsikt beaktas i förhållande till deras ålder och mognad. Syftet är att utreda i vilken ålder ett barn kan anses vara tillräckligt moget för att höras i samband med domstolsbehandlingen av dessa ärenden och barns förmåga att bilda sig en åsikt. Jag har strävat efter att denna analys skulle vara användbar vid bedömningen av om ett barn kan höras eller ej samt vid beaktandet av barnets åsikt i den rättsliga bedömningen.

Eftersom tolvåringar och äldre barn hörs mer eller mindre utan undantag i vårdnads-, umgängesrätts- och barnkapningsärenden ligger fokus i denna analys på barn under 12 år och på sådant hörande som inte sker vid en muntlig förhandling vid domstolen. Syftet är inte

heller att behandla frågor som gäller hörande av barn som vittnen eller som part i brottmål även om forskning på detta område i viss mån kan ha betydelse för hörande av barn i samband med vårdnads-, umgängesrätts- och barnkapningsärenden. Jag har inte heller tagit med i granskningen frågor som gäller tillvägagångssättet för hörandet vid socialmyndigheten.

2. Metod

Jag kommer kortfattat att gå igenom de bestämmelser som hörandet av barn grundar sig på samt referera några rättsfall och ställningstaganden som finns i den juridiska litteraturen. I övrigt baserar sig denna text på en artikel- och litteratursökning inom psykologisk forskning ifråga om hörande av barn. I litteratursökningen har använts sökorden "interviewing children", "children's development", "age and maturity", "children's competency to make informed decisions", "children's participation and divorce" och "children's expression of free will". Sökningen har gjorts på databasen Psycinfo samt Google Scholar. Referentgranskade artiklar och litteratur samt publikationer av myndigheter och internationella organisationer har använts.

3. Bestämmelser och rättspraxis

Enligt 6 § 3 momentet i Finlands grundlag skall barn bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva. I 2 kap. 11 § lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (vårdnadslagen) föreskrivs det att barnets önskemål och åsikt ska i ett ärende som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt utredas och beaktas i den utsträckning som det med hänsyn till barnets ålder och utvecklingsnivå är möjligt. Barnets åsikt ska utredas på ett finkänsligt sätt och med beaktande av barnets utvecklingsnivå samt så att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte blir lidande av detta. Det ska förklaras för barnet i vilket syfte åsikten utreds och hur utredandet sker. Med stöd av 16 § 3 mom. vårdnadslagen om inhämtande av utredning av socialnämnden när en utredning görs, ska ett samtal föras med barnet personligen, om detta är möjligt med beaktande av barnets ålder och utvecklingsnivå och barnet ger sitt samtycke till det, om detta inte är uppenbart onödigt.

I fråga om fastställelse av beslut som meddelats i en främmande stat och vid återlämnande av barn föreskrivs det i 39 § vårdnadslagen att innan domstolen avgör en ansökan om verkställighet av ett i en främmande stat givet beslut som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt eller om återlämnande av barn, ska den ta reda på barnets åsikt, om barnet med hänsyn till sin ålder eller andra omständigheter som kommit till domstolens

känndom kan anses ha uppnått en sådan mognad att det finns skäl att fästa avseende vid dess åsikt.

Det finns med andra ord inga absoluta åldersgränser i lagstiftningen för när ett barn yngre än 12 år kan höras av socialmyndigheten utan det är en fråga om *in casu*-bedömning. I två avgöranden från människorättsdomstolen *M. and M v. Croatia* (no. 10161/13, 3.9.2015) och *C. v. Croatia* (80117/17 8.10.2020) har man ansett att två nioåringar kunde höras i samband med en rättegång som gällde deras vårdnad.

I avgörandet från finska högsta domstolen KKO 2004:76 som gällde ett barnkapningsärende ansåg man att ett nioårigt barns omdöme och förmåga till självständig viljebildning och i ifrågavarande förhållanden inte var så utvecklat att man kunde ge det avgörande betydelse vid bedömningen om barnet skulle återlämnas till sitt hemland. Enligt högsta domstolen var det inte möjligt att fastställa en entydig åldersgräns för när man kan tillmäta betydelse åt att ett barn motsätter sig återlämnande till sitt hemland. I det opublicerade avgörandet 14.1.2020 nr 36 (S2019/669) beslöt högsta domstolen att ett tioårigt barn skulle höras av socialmyndigheten innan man avgjorde ett barnkapningsärende. I ärendet motsatte sig den ena föräldern att barnet hörs på den grunden att den andra föräldern skulle påverka barnets åsikt. Högsta domstolen ansåg att detta inte hade betydelse för frågan om barnet skulle höras eller ej. Påståendet kunde däremot ha betydelse i samband med att man bedömer vilken betydelse som barnets åsikt skulle tillmätas. Socialmyndigheten hörde barnet, som inte motsatte sig att hen återlämnades till sitt hemland även om hen trivdes i Finland.

Jämförelsevis kan nämnas att i barnskyddsärenden har barn rätt att oberoende ålder delta i beslutsprocessen. Barnets önskemål och åsikt ska utredas och beaktas inom barnskyddet och det sker enligt barnets ålder och utvecklingsnivå (20 § barnskyddslagen). Man kan låta bli att utreda barnets åsikt endast om det skulle äventyra barnets hälsa och utveckling eller om det annars skulle vara uppenbart onödigt. En sådan situation kan vara att barnet på grund av sitt psykiska mående är intaget på psykiatrisk avdelning eller annars i behov av psykiatrisk vård. Ett hörande kan även anses uppenbart onödigt i ärenden där det gjorts upprepade ansökningar om att ett omhändertagande ska upphöra och det är sannolikt att ett nytt hörande skulle få barnet att känna sig otryggt och osäkert ifråga om sin tillvaro. (se Araneva 2016, s. 189, 191)

4. Syftet med att höra barn

Ett hörande har åtminstone fem juridiska funktioner (Mahkonen 1998 s. 118). För det första utreder man vad personen vill. För det andra möjliggör hörandet att man beaktar personens vilja. För det tredje får man informationen direkt från personen själv och inte förmedlat via någon annan. För det fjärde bidrar hörandet till det att väsentliga synpunkter från olika parter tas med i motiveringarna till avgörandet. Till sist utgör hörandet en viktig del i att strukturera informationen till en helhet i det processuella pusslet.

Avsikten med att höra barn i rättsliga frågor som gäller dem är inte bara att förverkliga rätten till deltagande utan också att utreda barnets åsikt. Barnet har genom att det hörs möjlighet att delta i diskussionen som gäller dem och bli medvetet om vad som händer i familjen. Det har även framförts att hörandet bidrar till barnets välmående när den vuxna är beredd att dela makten med barnet och intresserad av vad barnet har att säga (se Nylund 2021 s. 332 med hänvisningar). Barnet upplever att hen kan inverka på sin situation och omgivning. Flera studier har också visat att de flesta barn vill uttrycka sin åsikt ifråga om beslut som fattas i samband med deras föräldrars separation (Cashmore & Parkinson 2008, Quigley & Cyr 2018).

5. Barnets ålder

Innan domstolen beslutar om att barnet ska höras, ska domstolen bedöma om barnet till sin ålder är tillräckligt moget för att höras. Det kräver kunskap om barns utveckling och framförallt språkliga utveckling. Ju närmare barnet är 12 år, desto större anledning finns det att anta att barnet uppnått tillräcklig mognad för att bli hörd.

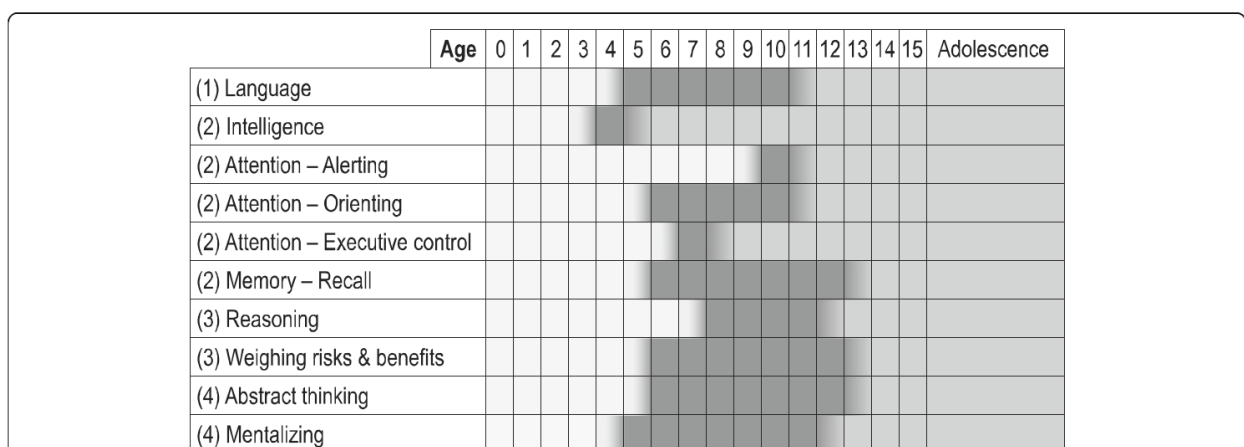
I Helsingfors tingsrätt har man som praxis i ostridiga ärenden som gäller vårdnad och umgängesrätt att utredande av barnets åsikt inte sker ifråga om barn under skolåldern (Aaltonen 2020, s. 354). I Norge ska barn som har fyllt sju år före beslutsfattandet ha rätt att säga sin mening i frågor som rör honom eller henne, t.ex. om hos vilken förälder barnet vill bo. I Tyskland ska domstolen höra barn från en ålder av tre år om det är i barnets intresse. (RP 88/2018 rd s. 9 och 11)

Studier har visat att barn kan bilda sig en synpunkt redan som mycket små – även då när de inte kan uttrycka sig med språk. De kan kommunicera genom lek, kroppsspråk, ansiktsuttryck och ritande (Lansdown 2005). Betydande förändringar i kognitiv och social förmåga sker när barnet är cirka 6-7 år gammalt (Lansdown 2005). Neuropsykologiska forskare har framfört att en full utveckling av hjärnans frontallober, som fungerar som center

för utövande beteende, kritiskt tänkande och bedömande, sker troligen först vid 18 års ålder. Forskare har kommit fram till att under tonåren förlorar man hjärnvävnad i de områden i hjärnan som kontrollerar impulser, risktagande och självkontroll. Viss forskning tyder på att den typiska ungdomen i åldern 12-13 inte kan avgöra om det finns mer än en lösning på ett problem och att vissa individuella handlingar eller politiska lösningar inte nödvändigtvis är absolut rätt eller fel. Nioåringar konstateras i forskningarna vara lika kompetenta som en vuxen i genomsnittet på att göra val baserade på förnuftighet. Yngre barn har däremot en tendens att foga sig efter dem som har makten att bestämma. (Lansdown 2005)

Barn från åldern 3 till 11 kan barn i ökande grad förstå att man kan ha olika perspektiv på saker och ting. Under denna period erhåller de gradvis förmågan att se på saker ur en annan persons synvinkel och förståelse att man kan ha blandade känslor om något. I flera studier föreslår man dock att man ska vara mycket försiktig med att dra slutsatser på basis av åldersrelaterade förmågor, istället borde man fästa uppmärksamhet på andra faktorer. Till exempel finns det ett behov av att se till miljön och omständigheterna i vilka barnet utvecklas samt till barnet självt. Kritik har därför riktats mot forskning där barn helt kort studeras i främmande situationer och tillsammans med främmande personer. (Lansdown 2005)

Fram till sex- och sjuårsåldern tar barnet vanligen emot den vuxnas åsikter som sådana utan att sätta dem emot varandra. Barnets förmåga att bilda en egen åsikt utvecklas från och med femårsåldern, men lojalitetskrav kan hämma viljan att uttrycka åsikten eller göra att den bildats på ett opartiskt sätt (Karttunen 2010, s. 98-99). Även följande tabell (Grootens-Wiegers m.fl., 2017) tyder på att före fem till sex års åldern är barn inte kognitivt och språkmässigt förmögna att göra informerade val:

Fig. 1 Development of decision-making capacity. In this figure the critical developmental period (*darkest*) for each of the discussed abilities is reflected. Each box indicates 1 year of life: e.g. the box under 0 indicates the period between birth and reaching the age of 1. The development of each ability starts at an early age, and continues to mature to a small or larger extent into adolescence or even beyond

Ifråga om medicinska behandlingar har *Weithorn* och *Campbell* kommit fram till att barn vid nio års ålder har förmåga att göra välinformerade val även om de inte är tillräckligt utvecklade för självständigt beslutsfattande (Weithorn; Campbell 1982, s. 1596).

I en australiensisk studie som *Cashmore* och *Parkinson* utfört 2008 deltog 47 barn och unga i åldern 6-18 år och 90 föräldrar i intervjuer som gällde barnens förståelse av och deltagande i beslutsfattande ifråga om boende och umgängesrätt efter föräldrarnas separation. Intervjun innehöll också frågor om när barnen och vuxna uppfattade barnen vara tillräckligt gamla för att delta i beslutsprocessen. De flesta barnen ansåg att sjuåringar och äldre barn borde och kunde höras, endast två föreslog en yngre ålder. Nästan en tredjedel sade att det inte fanns någon särskild ålder för barn att veta vad de ville, men barnen måste vara tillräckligt gamla för att förstå vad som försiggick. Endast fyra barn påstod att de var för unga för att veta vad som var bäst och för att involveras i beslutsprocessen; alla fyra var under 10 år. De föräldrar som uppgav en ålder framförde att åldrar från två år upp till 14 år var lämpliga för hörande. En del föräldrar (17,2 procent) var dock ovilliga att specificera en viss ålder med hänvisning till mognaden och olika omständigheter. Dessa omständigheter kunde vara förekomsten av våld, föräldrarnas potentiella påverkan eller manipulation samt vem som hörde barnet och hur den som hörde barnet tolkade barnets berättelse.

6. Barnets utvecklingsnivå och förmåga

Barnets ålder är inte avgörande för om ett barn kan höras eller inte utan även utvecklingsnivån och mognaden inverkar på denna bedömning. Begreppet mognad innebär enligt FN:s barnrättskommitté förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför (UN:s Convention on the Rights of the Child, General Comment No. 12 /2009). Åldern är därmed inte tillräcklig för att man ska kunna anta barnets behov och tillförlitlighet (Saywitz m.fl. 1998 s. 833).

Studier har visat att kunskap, erfarenhet, miljö, sociala och kulturella förväntningar samt stöd inverkar på hur barnets färdigheter att bilda sig en åsikt utvecklas. Enligt FN:s barnrättskommitté är det svårt att definiera en utvecklingsnivå, men i skenet av artikel 12 i barnkonventionen menar man att barnets färdigheter bedöms utifrån barnets förmåga att uttrycka sina synpunkter på ett förståndigt och självständigt sätt.

Grootens-Wiegers m.fl. undersökte barns förmåga att delta i beslutsfattande som gällde medicinska beslut ur ett utvecklingsmässigt och neurovetenskapligt perspektiv (se fig.

1 ovan). Nödvändiga förmågor för beslutsfattande var enligt undersökningen förmåga att uttrycka sig (språk och intelligens), förståelse (koncentration och minne), bedömning av nackdelar och fördelar och konsekvenser (logiskt tänkande) samt slutledningsförmåga (abstrakt tänkande). Till dessa hör ett antal färdigheter som behöver vara tillräckligt utvecklade för att stöda förmågan. Olika barn i samma ålder kan ha olika nivåer av mognad. Barn, som visat tillräcklig kompetens för beslutsfattande i en viss situation, kan sakna kompetens i en annan. Vid en ålder av 12 år anses ett barn ha förmåga att fatta beslut men detta sammanfaller med puberteten som i sin tur kan innebära nya utmaningar för beslutfattningsförmågan. (Grootens-Wiegers m.fl. 2017)

Faktorer såsom kön, klass, kultur, handikapp och etnicitet samt ålder inverkar på barnens förmågor. Till exempel åttaåringar som genomlevt olika medicinska behandlingar har kunnat förstå sitt tillstånd och föreslå behandlingar samt göra kloka beslut som kan ha implikationer för deras liv. Barnens förmåga att förstå hade utvecklats genom deras personliga erfarenhet samt nivån av förväntningar på dem och det stöd som fanns tillgängligt för dem (Lansdown 2005). Det verkar därmed omöjligt att kategorisera barn som en homogen grupp.

Studier visar att förmåga används flitigt när man diskuterar barnens rätt att delta och uttrycka sin åsikt i frågor som gäller dem, men begreppet är sällan exakt definierat (Fortin 2009). Det finns en risk med att barn måste bevisa sin förmåga och uppfylla några odefinierade och oförklarliga kriterier för att anses vara kompetenta (Le Borgne & Tisdall 2017 s. 126). Exempelvis *Ljungdahl* (2012) analyserade forskning ifråga om barn och enligt honom definieras förmåga sällan som begrepp och inte heller definieras förmåga i förhållande till deltagande. Ljungdahl undrar om förmåga leder till deltagande eller om det inte är så att deltagande leder till förmåga?

Ju fler tillfällen för deltagande som ges åt barnen, desto bättre blir de på det. Om barn begränsas från deltagande kan det gynna en självuppfyllande hjälplöshet när de vet att deras beslut inte är bindande eller att deras åsikt lätt kan bli förbisedd. Detta kan leda till en ovilja att fatta beslut och en tendens att protestera mot vuxna. Detta beteende kan i sin tur sedan användas för att stöda tanken om att unga är inkonsekventa, irrationella och känslamma, vilket inte är fördelaktigt för barnet ifråga om möjligheten till hörande. (Lansdown 2005)

Barn vill i regel delta men inte fatta beslut. Ett hörande kan innebära att barnet upplever att det måste välja mellan föräldrarna, vilket ofta kan vara besvärligt för barnet.

Därför försöker man balansera barnets sårbarhet och behov av skydd å ena sidan och dess rättigheter som individer å andra sidan (Birnbbaum och Saini 2012 s. 400). Detta stöder uppfattningen om att barnets mognad i viss mån bör beaktas. Enligt *Fortin* kan det vara direkt olämpligt för ett barn att välja var hen ska bo, men barnet kan ha beaktansvärda synpunkter på ärendet (Fortin 2009, s. 19). Även om man kan välja att skydda yngre barn från självbestämmanderätt i dessa frågor, utesluter det inte att man hör dem. Hörandet kan ske på ett sådant sätt att barnet informeras om situationen som uppstått och att barnet får veta att hen inte behöver uttala sig i saken om hen inte vill och att det i sista hand är domaren som fattar det slutliga beslutet. *Saywitz* och *Camparo* förespråkar olika nivåer av deltagande. Dessa kan variera mellan a) barnet enbart informeras om olika alternativ och skeende i processen, b) barnet frågas om vad som är viktigast i den ifrågavarande situationen i syfte att hjälpa familjen att prioritera och förstå fördelarna och nackdelarna med olika alternativ ur barnets perspektiv och c) barnet inkluderas helt och hållet i beslutsfattandet (Saywitz m.fl. 2010 s. 547).

Utvecklingspsykologin har kritiserats för partiskhet ifråga om barnets förmåga (*competence bias*) då man kategoriserar barn i olika utvecklingsfaser och på så sätt begränsar vuxnas syn på barnens potential. Det finns en tendens att sätta barnens oförmåga att ge en motiverad åsikt framom deras rätt att delta (Cashmore & Parkinson 2008 s. 92). *Hinton* framhåller att vuxna uppfattar barn som individer med en begränsad förmåga och fokus sätts på barnens bristande förmåga att delta istället för på möjligheten att förverkliga barnens deltagande på ett sätt som är anpassat till barnets ålder och mognad. Det har även hävdats att talförmåga inte borde likställas med barnets förmåga att bli hörd eftersom det utesluter de allra minsta från att bli hörda (Hinton 2008 s. 293).

7. När kan hörandet vara skadligt för barnet?

Det att man hör barn i rättsliga processer kan kritiseras på goda grunder. Det kan försätta barnet i en svår sits och det kan dessutom vara riskfyllt att ingripa i förhållandet mellan barn och vuxna. När föräldrar är mitt i en konflikt, finns det inte alltid utrymme för barnet att bilda sig en åsikt och uttrycka sin åsikt. Trots goda intentioner att berätta åt barnet att han eller hon inte avgör ärendet eller behöver välja mellan föräldrarna, är barnet ofta mycket medvetet om föräldrarnas önskemål (Aaltonen 2020 s. 350).

Barnet kan också vara i ett sådant tillstånd att ett hörande kunde förvärra hans eller hennes psykiska tillstånd eller i övrigt belasta honom eller henne oskäligt mycket. Sådana

situationer kan förekomma i långvariga vårdnadstvister, i vilka barn har intervjuats upprepade gånger till följd av olika myndighetsåtgärder. Det har hävdats att barnets psykiska välmående borde prioriteras i sådana situationer (Aaltonen 2020 s. 357). När barnet påstås ha blivit utsatt för sexuellt utnyttjande, har upprepade förhör dessutom visat sig vara förknippade med risker ifråga om hur barnet minns och uppfattar händelser och om barnets villighet att tala (Saini m.fl. 2020 s. 428).

Karttunen undersökte 49 berättelser som barn i åldern 3-14 gett i samband med vårdnadstvister. Karttunen satte särskild fokus på lojalitetskonflikter och barnets beteendemodell när barnets föräldrar förväntade sig något av barnet i vårdnadstvist. Enligt Karttunen är lojalitet inte samma som tillgivenhet utan snarare ett sätt att uttrycka sin tillgivenhet. När barnet är sex eller sju år gammalt förstärks barnets förmåga att se saker ur olika perspektiv, jämföra dem och slutligen bilda sig en egen åsikt. Fram till dess tar barnet oftast de vuxnas åsikter som sådana utan att kunna ställa dem emot varandra. Då yttrar sig en lojalitetskonflikt på känslonivå och barnet mår dåligt. Ju äldre barnet är, desto tydligare är konflikten ett kognitivt problem (Karttunen 2010 s. 98).

I *Cashmores* och *Parkinsons* studie från 2008 tyckte 91 procent av barnen att de skulle involveras i beslutsfattandet, men inte att de skulle behöva fatta besluten. Sjuttio procent av barnen framförde att "bli frågade" försatte dem i "en svår situation". Orsakerna kunde vara konsekvenserna för föräldrarna (att bli sårade eller upprörda 35 procent) eller för dem själva (bli ledsen eller orolig 30 procent) eller att de inte vill välja eller att de var rädda för att fatta fel beslut (27 procent). Fyra barn uttryckte en oro över att en förälder skulle slå eller sår dem. Fördelarna med att vara involverade i beslutsprocessen var behovet av att få bekräftelse, uppfattningen om att det kunde medföra bättre beslut och resultat samt att de gavs möjlighet att påverka arrangemangen som påverkade dem allra mest.

Cashmores och Parkinsons undersökning visade att de barn som var inblandade i ett omtvistat ärende gällande vårdnad, boende eller umgängesrätt oftare än andra barn ansåg att det borde vara upp till barnen att välja bostad och umgängesarrangemang. De tyckte sig inte hamna i en svår situation om de blev hörda. Dessutom föreslog de oftare att barn i yngre åldrar skulle bli hörda. Resultaten från undersökningen visade att barn inte tycktes känna ett behov av att bli skyddade från att delta i omstridda ärenden och att de flesta föräldrar stödde barnens deltagande. Föräldrarna kunde trots det oro sig över betydelsen som barnens åsikt skulle erhålla i processen och den eventuella påtryckning och manipulation som kan ligga

bakom barnets åsikt. Enligt undersökningen fanns det stöd för påståendet om att regeln om rättvist bemötande inte längre tillämpas i familjer när barnen är rädda för eller blir försummade av en förälder. Under dessa förhållanden verkade det inte fungera att förhandla arrangemang genom överenskommelser och kompromisser. I dessa situationer fick rättviseaspekter, autonomi och individuella rättigheter större betydelse. Med andra ord kan ett hörande också vara extra betydelsefullt för barn i stridiga familjeärenden.

8. Beaktande av barnets åsikt

Efter att hörande ägt rum, är det fråga om att bedöma vilken betydelse som man kan ge åt barnets utsaga. Socialmyndigheten blir oftast ombedd att ta ställning till barnets förmåga att självständigt bilda sig en åsikt. I domstolens avgörande tas sedan barnets ställningstaganden i beaktande i den mån det anses vara befogat.

Artikel 12 i barnkonventionen förutsätter att man ger större betydelse åt åsikten ju äldre och mer utvecklat barnet är. Även om man inom FN anser att alla barn är förmögna att uttrycka sin åsikt, är denna bedömning krävande. FN:s barnrättskommitté framhåller att barnets synpunkter skall bedömas från fall till fall (General Comment No 12.2009 s. 12). Den betydelse som ges åt barnets åsikter borde reflektera barnets förmåga att välja för sitt eget bästa (Fortin 2009, s. 21). Härvid borde beaktas att barn kan vara mer benägna än vuxna att göra kortsiktiga val som sedan kan begränsa deras framtida möjligheter (Fortin 2009, s. 22).

Barnets utsaga bör tolkas i enlighet med barnets nivå av kognitiv utveckling. Med tanke på att barnet kan vara långt framskriden i sin utveckling inom ett område och försenat inom ett annat förutsätts en individuell prövning av barnet, endera med informella eller med mer standardiserade metoder (Saywitz 1998, s. 827, 830). Ibland kan utvecklingsmässigt väntade känsloreaktioner, såsom undvikande eller nervositet, misstolkas som oförmåga. Undvikande är en vanlig strategi bland barn för att kunna klara av situationer som gör dem nervösa och öppen nervositet kan vara en följd av att barnet tagits bort från sina nära i en främmande miljö. Barn i en ålder av 6 år eller yngre upplever ofta separationsångest i främmande situationer. Barn som är kliniskt deprimerade kan verka tillbakadragna, obeslutsamma, likgiltiga och de behöver mycket tid för att svara på frågor. Deras tystnad kan också tyda på en psykomotorisk hämning (Saywitz m.fl. 1998 s. 834, 836).

Den som intervjuar barnet kan bedöma ett barns språkliga utveckling på basis av en allmän diskussion i början av hörandet. Informationen om barnets utveckling är viktig för att man ska kunna placera barnets utlåtanden och beteende i ett utvecklingssammanhang.

Denna information kan utöver språket gälla milstolpar i utvecklingen, sjukdomshistoria och skador, skolframgång, kultur, handikapp, känslor och familjesituation. (Saywitz 1998 s. 384, 827)

Om slutresultatet har en stor inverkan på barnets liv, är det allt viktigare att bedöma barnets utvecklingsnivå rätt (Lansdown 2005). När riskerna som förknippas med avgörandet är relativt låga, kunde det vara möjligt att barnets åsikt får större betydelse för slutresultatet utan att det visar betydande tecken på mognad. För att inte alls beakta barnets önskemål, är det nödvändigt att bevisa att barnet inte förmått förstå innebörden av saken och att riskerna förknippade med den strider mot barnets bästa (Lansdown 2005).

Det kan vara värt att komma ihåg att barn lätt lägger skulden på sig själva för det som hänt inom familjen. För att kunna förstå vad som händer och varför det händer är det lättare för barnet att tänka "Det är mitt fel att det händer". Till exempel äldre barn tenderar undanhålla information eller helt förneka traumatiska upplevelser om de har en relation till gärningspersonen. Det här kan komma till uttryck genom att de säger "Jag minns inte" eller "Jag vet inte" på direkta frågor. De barn som minns men väljer att inte berätta har ofta starka känslomässiga skäl till detta. De kan lida av skam och skuld känslor eller ha bristande förtroende för vuxna och rättsväsendet eller helt enkelt vara rädda för konsekvenserna av deras utsaga. (Granhag m.fl. 2017 s.75-76)

Barn känner ofta stor lojalitet mot sina föräldrar och när föräldrarna inte kommer överens är det naturligt att det uppstår lojalitetskonflikter. Enligt *Karttunen* är det i de flesta hörandetillfällen uppenbart att lojalitet utgör ett problem för barnet. När man frågar om barnets åsikt ifråga om boende och umgänge, blir man ofta tvungen att utesluta det ena alternativet: att ställa sig på den enas sida är emot den andra. I Karttunens exempelfall kunde barnet försöka jämka sig, vägra att ta ställning eller välja sin sida (2010 s. 134). Enligt Karttunen finns det i huvudsak fyra olika sätt att lösa denna konflikt:

1. Barnet tyr till den ena föräldern, som oftast är den som barnet bor hos. Barnet uttrycker åsikter som den föräldern står för.

2. Barnet tyr sig till den förälder som hen just vid tillfället är hos. Om barnet pratade om omstritt boende eller umgänge, färgades talet av om pappa eller mamma var närvarande.

3. Barnet sluter sig eller tar avstånd till båda föräldrarna.

4. Barnet är lojalt och öppet i sina känslor och berättelser gentemot båda föräldrarna.

I vårdnadskonflikter är barnets öppna tillgivenhet ett undantag men det är möjligt om barnet tidigare har fått utrymme att fritt uttrycka sina önskemål till båda föräldrarna och barnets vilja beaktas under vårdnadstvist. Barnet kan också vara så litet att hen inte ännu är medveten om valet. Det att barnets åsikt har getts utan påtryckning innebär i samband med hörande att åsikten är logisk och oberoende av intervjukontexten och att det i barnets utsaga inte finns några tecken på obehörig påtryckning. Föräldrarnas konflikt gjorde att barn som annars ansågs vara tillräckligt mogna kunde regrediera och ha svårt att uttrycka sig i frågor som gällde vårdnadstvist. Som en slutsats i Karttunens undersökning framförs att barn har svårt att ta ställning och uttrycka sig själva när lojaliteten och tillgivenheten drar åt olika håll. Barnets rätt att bli hörd förverkligas enbart på ett formellt plan om man inte tar lojalitetsproblemen i beaktande. (Karttunen 2010, s. 143-158)

9. Slutsatser

Utgångsmässigt kan sjuåringar och äldre barn anses ha nått ett sådant utvecklingsstadium att de kan bli hörda även om forskningen inte har kunnat ge någon entydig åldersgräns för när ett hörande i ett rättsligt ärende som gäller barnet är genomförbart. Vid bedömningen ska beaktas att hörandet kan anpassas till barnets ålder och mognad. Barnets åsikt tillmäts betydelse om barnet kan motivera sitt ställningstagande på ett logiskt sätt och samtidigt förstå konsekvenserna av det.

Ett barns utvecklingsnivå är inte tydligt definierad, vilket lämnar rum för en ganska vid tolkning av när barn kan höras eller ej och hurudan betydelse man sist och slutligen kan tillmäta barnets åsikt. Empiriska studier gällande viktiga frågor om barnens utveckling såsom barns förståelse av vad som menas med fri vilja och deras förmåga och strategier att uttrycka sin vilja i allmänhet har dock nyligen påbörjats (Saini m.fl. 2020 s. 425).

Det finns uppenbara nackdelar men också fördelar med att höra barn, till exempel har barns delaktighet konstaterats främja barnets välmående och barnets förståelse av vad som händer, vilket talar för att barn borde höras även om det finns tvivel om barnets förmåga att uttrycka sin uppfattning om ärendet. Även i stridiga ärenden där barn hamnat i kläm mellan föräldrarna, kan ett hörande leda till att barnet får ett tillfälle att själv bilda sig en uppfattning om situationen och framföra sina egna önskemål. Barnet har även rätt att låta bli att uttala sig om hen så vill. Forskningen tyder på att barn i regel vill vara delaktiga i frågor som gäller dem även om de inte alltid är bekväma med situationen.

Barns förmåga att bilda sig en åsikt ifråga om medicinskt beslutsfattande har varit föremål för forskning. Motsvarande forskning gällande barns utveckling och deltagande i rättsliga frågor kunde i större omfattning genomföras för att man ska kunna förverkliga barns deltagande på bästa möjliga sätt i framtiden.

10. Källor

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2020): Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa : Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus.
- Araneva, Mirjam (2016): Lapsen suojeleminen toteuttaminen ja päätöksenteko.
- Birnbaum, Rachel; Saini, Michael: A qualitative synthesis of children's participation in custody disputes. *Sages journal* 2012 vol 22, issue 4.
- Cashmore, Judy; Parkinson, Patrick: Children's and parents' perceptions on children's participation in decision making after parental separation and divorce. *Family court review* vol. 46, issue 1, jan. 2008:
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1744-1617.2007.00185.x>
- Cashmore, Judy: Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views. *Children and Youth Services Review* 33 (4) 2011, s. 515-520.
- Cox, Ann; Harling Martyn; Townend, Michael (2016): The factors that influence decision making by 8-12 year olds in Child and Adolescent Mental Health Services (CAMHS): a systematic review. ResearchGate:
https://www.researchgate.net/profile/Ann_Cox2/publication/305787345_The_factors_that_influence_decision_making_by_8-12_year_olds_in_Child_and_Adolescent_Mental_Health_Services_CAMHS_a_systematic_review/links/59cd2727aca272186d0d866a/The-factors-that-influence-decision-making-by-8-12-year-olds-in-Child-and-Adolescent-Mental-Health-Services-CAMHS-a-systematic-review.pdf
- Europeiska kommissionen: Handledning för tillämpningen av Bryssel IIa-förordningen (2015)
http://publications.europa.eu/resource/ellar/f7d39509-3f10-4ae2-b993-53ac6b9f93ed.0023.03/DOC_1
- Fortin, Jane (2009): Children's rights and the developing law.
- Granhag, Pär-Anders; Landström, Sara; Nordin, Andreas (2017): Värdering av muntliga utsagor. Ett vetenskapligt baserat beslutsstöd för migrationsärenden:
https://www.researchgate.net/publication/320830614_Vardering_av_muntliga_utsagor_Ett_vetenskapligt_baserat_beslutsstod_for_migrationsarenden
- Graham, Anne; Fitzgald, Robyn: Supporting children's social and emotional wellbeing: Does 'having a say' matter? *Children & Society* 25(6) 2011, s. 447-457.

- Grootens-Wiegers, Petronella; Hein, Irma M; van den Broek, Jos M.; de Vries Martine C:
Medical decision-making in children and adolescents: developmental and
neuroscientific aspects. BMC Pediatrics (2017):
<https://bmcpediatr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12887-017-0869-x>
- Hinton, Rachel: Children's participation and good governance: Limitations of the Theoretical
Literature. International Journal of Children's Rights 16 (2008) 285-300.
- Hirvelä, Päivi (2021): Lapsen oikeudellista asemaa perheessä koskevaa Euroopan
ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä. I verkot Hakalehto & Toivonen: Lapsen oikeudet
perheessä.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä: Suomessa 12-vuotias saa yksin päättää näkeekö hän
vanhempansa. 15.1.2015: [https://psyjuridica.com/suomessa-12-vuotias-saa-yksin-
paattaa-nakeeko-han-vanhempansa/](https://psyjuridica.com/suomessa-12-vuotias-saa-yksin-paattaa-nakeeko-han-vanhempansa/)
- Janson, Staffan (2014): Att bevaka barns rätt till en god hälsa.
- Karttunen, Risto (2010): Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto-
ja tapaamisriidoissa: [https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66650/978-951-44-
8201-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66650/978-951-44-8201-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Kushnir, Tamar; Gopnik, Alison; Chernyak, Nadia; Seiver, Elizabeth; Wellman Henry M.:
Developing intuitions about free will between ages four and six. Cognition 138 (2015) s.
79-101.
- Lansdown, Gerison: The evolving capacities of the child. Innocenti Research Centre, Unicef,
2005. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>
- Le Borgne, Carine; Tisdall, E. Kay M.: Children's Participation: Questioning Competence and
Competencies. Social Inclusion 2017, Vo. 5, Issue 3, s. 122-130:
<https://www.cogitatiopress.com/socialinclusion/article/viewFile/986/986>
- Ljungdalh, A. K. (2012): Mapping and reviewing concepts of children's and young peoples'
competence, participation and competence development:
[https://pure.au.dk/portal/files/51513560/Report_no_1_ccypcc_project_BUK_DPU_29
11_12.pdf](https://pure.au.dk/portal/files/51513560/Report_no_1_ccypcc_project_BUK_DPU_29_11_12.pdf)
- Mahkonen, Sami (1998): Parisuhde ja vanhemmuus.
- Nylund, Anna (2021): Kohti lapsen todellista osallisuutta: Juhlapuheista asenteiden ja
toimintatapojen muutoksiin. I verkot Hakalehto & Toivonen: Lapsen oikeudet
perheessä.

- Quigley, Catherine; Cyr, Francine: The Voice of the Child in Parenting Coordination: Views of Children, Parents, and Parenting Coordinators, *Journal of Divorce & Remarriage*, 59:6, 2018, 501-527
- Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt och till vissa lagar som har samband med den (RP 88/2018 rd)
- Saini, Michael; Laajasalo, Taina; Platt, Stacey: Gatekeeping by allegations: An examination of verified, unfounded, and fabricated allegations of child maltreatment within the context of resist and refusal dynamics. *Family Court Review*, Vol. 58 No. 2, April 2020 417-431.
- Saukkola, Jenni: Child in the Middle: Best Interests of the Child in The European Court of Human Rights in Cases Concerning Public Care and Contact Rights (2020): https://www.edilex.fi/opinnaytetyot/20842?utm_id=via-lakikanava
- Saywitz, Karen; Camparo, Lorinda: Interviewing Child Witnesses: A Developmental Perspective. *Child Abuse & Neglect*, vol. 22, No. 8 pp. 825-843, 1998: <https://www-sciencedirect-com.ezproxy.vasa.abo.fi/science/article/pii/S0145213498000544>
- Saywitz, Karen; Camparo Lorinda, B: Interviewing children in custody cases: Implications of research and policy for practice. *Behavioral Sciences & Law* 7/2010.
- Turoy-Smith, Katrine; Brubacher, Sonja P; Earhart, Becky; Powell, Martine B: Eliciting children's recall regarding home life and relationships. *Journal of Child Custody* 15:4, 349-368.
- Vario, Pipsa; Barkman, Johanna; Kiili, Johanna; Nikkanen, Marko; Oranen, Mikko; Tervo, Jaana: "Suojele unelmia, vaali toivoa" Nuorten suosituksset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja* 2012:6: <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf>
- Waterhouse, Genevieve F.; Ridley, Anne M; Bull, Ray; La Rooy, David; Wilcock, Rachel: Dynamics of Repeated Interviews with Children. *Applied Cognitive Psychology*, Appl. Cognit. Psychol. 30:713-721 (2016): <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.vasa.abo.fi/doi/epdf/10.1002/acp.3246>
- Weithorn, Lois A; Campbell, Susan B: The competency of children and adolescents to make informed treatment decisions. *Child Dev.* 1982;53:1589-98.